

ВІДГУК

**офіційного опонента доктора економічних наук, професора
Новікова Валерія Миколайовича на дисертаційну роботу
Ревко Альони Миколаївни на тему:**

**«Соціогуманітарний простір та його вплив на розвиток
регіональних господарських систем», подану до захисту на
здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за
спеціальністю 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і
регіональна економіка**

Проведений аналіз дисертаційної роботи, автореферату та опублікованих праць за темою дослідження дозволяє охарактеризувати основні результати наукової роботи й встановити їх відповідність критеріям, викладеним у «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 (із урахуванням внесених змін)

1. Актуальність теми дослідження та її зв'язок з науковими програмами, планами, темами

В умовах формування соціально-орієнтованої економіки України першочергового значення набувають процеси розбудови нового соціогуманітарного простору спрямованого на модернізацію соціальної інфраструктури як складової регіональних господарських систем. Однак, після проголошення державного суверенітету України у соціально-економічній політиці були допущені ряд стратегічних помилок, наслідки яких, в процесі розгортання економічних реформ, набули непослідовного і хаотичного характеру. Від ефективності функціонування соціальної інфраструктури в значній мірі залежить задоволення базових потреб населення регіону. Соціогуманітарний концепт модернізації соціальної інфраструктури полягає у формуванні гармонізованого, динамічного середовища існування та розвитку суспільства з притаманними йому культурними, соціальними, економічними, духовними, ціннісними, етнічними ознаками. У такому розрізі обрана тема дослідження щодо особливостей соціогуманітарного простору та його впливу на розвиток регіональних господарських систем є надзвичайно актуальною.

Дослідження проводилися в межах тем науково-дослідних робіт:

- Чернігівського національного технологічного університету «Економічний простір регіону в інтеграційній стратегії розвитку» (номер державної реєстрації 0110U008150, 2010–2016 рр.), у межах якої авторкою обґрунтовано стратегічні напрями модернізації інвестиційного ресурсу розвитку людського потенціалу регіону;

- Чернігівського національного технологічного університету «Соціально-економічні проблеми сталого розвитку регіону» (номер державної реєстрації 0115U000891, 2015–2020 рр.), у межах якої дисертанткою визначено роль освітньої складової соціальної інфраструктури в розвитку соціального підприємництва в Данії, Польщі та Україні;

- Чернігівського національного технологічного університету «Розвиток економіки в умовах глобалізаційних викликів: національний та регіональний виміри» (номер державної реєстрації 0116U003596, 2016–2021 рр.), де авторкою сформовано основні напрями розвитку освіти для соціального підприємництва в регіонах України в межах євроінтеграційних процесів;

- Чернігівського національного технологічного університету «Удосконалення механізмів реалізації функцій державного управління та місцевого самоврядування в умовах адміністративної реформи: регіональний зріз» (номер державної реєстрації 0113U003163, 2013–2019 рр.), у межах якої дисертанткою розроблено стратегічні засади модернізації соціальної інфраструктури соціогуманітарного простору регіонів України;

- Чернігівського національного технологічного університету «Модернізаційні засади сталого розвитку регіонів України в умовах децентралізації владних повноважень» (номер державної реєстрації 0117U004541, 2016–2022 рр.), де авторкою самостійно сформульовано інституціональний механізм формування нового соціогуманітарного простору регіону в умовах децентралізованого управління.

2. Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації

Дисертаційне дослідження А. М. Ревко є кваліфікаційною науковою роботою, що містить науково обґрунтовані теоретичні проблеми та прикладні питання, комплексно розкриває досліджувану проблему, має належний рівень обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, визначається узагальненням та критичним оцінюванням значної кількості наукових праць (400 найменувань монографій, статей та інших публікацій), що стосуються соціально-економічних проблем, пов'язаних із розвитком продуктивних сил та регіональної економіки, аналітичною оцінкою закордонного досвіду (на прикладі Республіки Польщі) та ситуації в Україні. З огляду на зміст дисертаційної роботи поставлена мета досягнута, а завдання реалізовані.

Основні положення і практичні результати дисертаційної роботи апробовані на 22 міжнародних науково-практичних конференціях, форумах та самітах.

Інформаційною базою дисертаційного дослідження слугують законодавчі акти, державні нормативні документи у сфері регіональної політики, матеріали Державної служби статистики України та статистичних служб інших держав і міжнародних організацій, теоретичні розробки вітчизняних та зарубіжних учених за темою дослідження, інформаційні Інтернет-ресурси, а також особисті спостереження та розрахунки дисертантки. Сформульовані висновки і рекомендації характеризуються логічністю, повнотою й аргументованістю.

3. Наукова новизна результатів дисертаційної роботи

Дисертаційна робота, що представлена на публічний захист, характеризується науковою новизною і оригінальним авторським підходом до вирішення поставлених завдань, що разом дали змогу докладно обґрунтувати і запропонувати шляхи і інституціональні механізми вирішення складних і нагальних проблем модернізації соціальної інфраструктури соціогуманітарного простору регіону в умовах децентралізації владних повноважень.

Є вагомі підстави вважати, що отриманий автором науковий доробок має методологічне значення для розуміння сутності просторового розвитку соціальної інфраструктури в умовах реалізації ідеології децентралізації.

Основні результати наукового дослідження, які містять пріоритетну наукову новизну, полягають у наступному:

– сформовано просторову модель організації соціальної інфраструктури у складі соціогуманітарного простору регіонів України як систему взаємопов'язаних заходів по визначенню пріоритетів, цілей і завдань соціально-економічного і гуманітарного розвитку територій країни (розділ перший);

– обгрунтовано, що підвищення якості регіональної соціальної політики, можливо тільки при комплексному відході, який дозволяє не тільки охопити максимально широке коло регулюючих механізмів, але й поєднати їх застосування у часі і відповідно до нагальних потреб населення регіону (розділ другий);

– визначено важливі концептуальні напрями організації інститутів формування соціогуманітарного простору та його впливу на розвиток господарських систем. Перспективним є горизонтально – інтегрована модель управління соціальним розвитком, що охоплює три рівня регіонального управління соціальною інфраструктурою (регіональний, субрегіональний, місцевий), публічно – приватне партнерство, програмно – цільовий підхід до реалізації завдань територіальних, відомчих і міжвідомчих інтересів (розділ четвертий);

– розроблено просторову модель організації соціальної інфраструктури у структурі соціогуманітарного простору регіону, в межах якої деталізовано та розмежовано завдання, обов'язки та відповідальність між органами виконавчої влади та місцевого самоврядування, а також визначено інституціалізацію, структуризацію та партисипацію територіальних громад в умовах переформатування владних повноважень (с. 370-374);

– запропоновано методику оцінювання рівня розбудови соціальної

інфраструктури та її впливу на соціогуманітарний розвиток регіонів України (с.122-133);

– оптимізовано систему джерел фінансування освітньої підсистеми соціальної інфраструктури регіону, в основу якої покладено механізм залучення інститутів громадянського суспільства до процесів розвитку сфери освіти та виховання (с. 343-344);

– розширено перелік показників оцінки соціальної інфраструктури регіону, що враховує диференційований вплив освітньої, культурологічної та медичної інфраструктури на сталий розвиток знаннєвої компоненти регіональної економіки (с. 125);

– серед наукових здобутків автора дисертації слід виокремити ті, що визначають нову термінологічну базу дослідження. У цьому контексті слід визначити такі дефініції як «соціогуманітарний простір регіону», під якою авторка розуміє гармонізоване суспільне середовище з усіма сферами людської активності, для котрих характерна континуальність розповсюдження та дискретність формування, що впливають на стале функціонування дистинацій різного таксономічного рівня в напрямі формування людського потенціалу та його ринкової капіталізації (с. 43); «закономірності трансформації соціальної інфраструктури» (с. 102), «публічно-приватне партнерство соціальної інфраструктури» (с. 330), «людиноцентризм» (с. 66), «соціальне підприємництво» (с. 294) та «інклюзивний просторовий розвиток» (с. 381);

Зазначені елементи наукової новизни виступають базисом розвитку продуктивних сил і регіональної економіки з метою забезпечення ефективності регіональних господарських систем та соціальної інфраструктури в їх структурі в умовах децентралізації владних повноважень.

Основні результати наукового дослідження, які містять пріоритетну наукову новизну, полягають у наступному:

сформовано просторову модель організації соціальної інфраструктури у складі соціогуманітарного простору регіонів України як систему взаємопов'язаних заходів по визначенню пріоритетів, цілей і завдань

соціально-економічного і гуманітарного розвитку територій країни;

обґрунтовано, що підвищення якості регіональної соціальної політики, можливо тільки при комплексному відході, який дозволяє не тільки охопити максимально широке коло регулюючих механізмів, але й поєднати їх застосування у часі і відповідно до нагальних потреб населення регіону;

визначено важливі концептуальні напрями організації інститутів формування соціогуманітарного простіру та його впливу на розвиток господарських систем

4. Значущість дослідження для науки і практики та шляхи його використання

Наукова значущість дисертаційного дослідження визначається комплексним науковим обґрунтуванням теоретичних положень, розробленням науково-методологічних підходів та практичних рекомендацій щодо модернізації соціальної інфраструктури в умовах трансформації соціогуманітарного простору регіону.

Практична значущість дисертаційної роботи полягає у можливості обґрунтування ефективних управлінських рішень на всіх рівнях, базуючись на одержаних дисертанткою наукових результатів.

Зокрема, сформовані дисертанткою пріоритетні напрями модернізації культурної інфраструктури були використані Міністерством культури України під час розробки планів заходів із реалізації Концепції реформування системи забезпечення населення культурними послугами (лист № 975/33/53-18 від 01.11.2018 р.).

Департаментом економічного розвитку Чернігівської обласної державної адміністрації при розробці Стратегії сталого розвитку Чернігівської області на період до 2027 року та Плану заходів з її реалізації на 2021-2023 роки використовувались концептуальні підходи до формування нової соціогуманітарної стратегії, котрі базуються на управлінській моделі модернізації соціальної інфраструктури регіональних господарських систем на чотирьох базових рівнях: центральні органи державної влади, місцеві органи

виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, а також громадянського суспільства (довідка № 01.01-25/125 від 17.11.2019 р.).

Департаментом Регіональної Політики Управління Маршалка Великопольського воєводства в м. Познані, Польща серед розроблених концептуальних положень та прикладних рекомендацій викликали інтерес та залучені до впровадження авторська методика до оцінки соціальної інфраструктури, котра включає аналіз показників стану соціальної інфраструктури, ранжування польських воєводств та українських областей, а також виділення груп воєводств і областей за наступними сферами соціальної інфраструктури (освіта, культура та охорона здоров'я) за допомогою методу Перкала, а також визначення подібних груп воєводств та областей методом k-середніх (довідка DPR-II-6.KW-00004/19 від 11.04.2019 р.).

Результати дослідження, проведеного А. М. Ревко в рамках докторської дисертації, були використані колективом аналітиків та консультантів Професійно –консультаційного центру для молоді м. Познані (Польща) під час надання дидактичної допомоги для учнів та вчителів, котрі беруть участь у проекті «Професійна кваліфікація як запорука успіху – підтримуємо розвиток професійної підготовки на місцевому рівні м. Познані». Метою проекту (фінансованого з фонду ЄС) є покращення системи професійного навчання шляхом формування підприємливості та використання активних методів навчання соціальному підприємництву (довідка CDZ.0152.03.2019 від 26.11.2019 р.).

Важливим є зв'язок теоретичних і методичних розробок дисертантки у навчальному процесі. Окремі результати дисертаційного дослідження використовуються у навчальному процесі Чернігівського національного технологічного університету при викладанні дисциплін «Соціальна інфраструктура та соціальний капітал», «Соціальна робота в громаді», «Соціальне підприємництво», «Проблеми соціальної роботи та соціальної політики в Україні», «Менеджмент соціальних проєктів і програм», «Соціокультурна діяльність», «Управління регіональним розвитком»,

«Соціальний менеджмент», «Інституціональне забезпечення публічної влади», «Соціальна та гуманітарна політика» та «Регіональна політика та місцеве самоврядування» (акт від 12.11.2019 р.).

Основні положення дисертаційної роботи успішно використовуються при викладанні курсу «Соціальне підприємництво» в рамках проєкту «Україна - Норвегія» «Перепідготовка та соціальна адаптація військовослужбовців та членів їх сімей в Україні», що фінансується Міністерством закордонних справ Норвегії.

5. Повнота викладення основних результатів дисертації в наукових виданнях

Результати досліджень представлені у 46 наукових працях. Серед них одна одноосібна, одна у співавторстві та 4 колективні (3 з яких закордонні) монографії; 24 статті; 13 теза доповідей. Із загальної кількості статей 18 – видано у фахових виданнях, що реферуються у міжнародних наукометричних базах та 2 – у зарубіжних журналах.

Кількість та обсяг публікацій, географія їх видання (у тому числі за кордоном) засвідчують повноту та відповідність чинним вимогам висвітлення основних наукових здобутків дисертантки. В опублікованих працях знайшли своє відображення основні висновки й пропозиції та зафіксовано пріоритет дисертанта у розробці зазначеного наукового питання.

Перелік опублікованих наукових праць за темою дисертації відображає її зміст відповідно до чинних вимог Міністерства освіти і науки України.

6. Структура і зміст дисертації, її завершеність та відповідність чинним вимогам до оформлення

Структура дисертаційної роботи, що складається зі вступу, 5 розділів, висновків та додатків, списку використаних джерел із 400 найменувань, відрізняється логічністю і послідовністю викладення матеріалу, всебічним дослідженням поставлених завдань, відповідає встановленій меті, а також сприяє максимально повному висвітленню отриманих авторкою результатів. Повний обсяг дисертації викладено на 471 сторінці друкованого тексту, що

містить теоретичні, методичні, аналітичні, управлінські розробки, котрі належно висвітлюють питання розвитку соціогуманітарного простору регіону, мають нові теоретико-методологічні положення та практичну цінність.

За структурою, змістом, обсягом, оформленням та повнотою викладення результатів дослідження дисертаційна робота відповідає встановленим вимогам.

У **вступі** дисертації обґрунтовано актуальність теми; зазначені вітчизняні та закордонні вчені, на працях яких спирається авторка; визначено зв'язок роботи з науковими темами; сформульовано мету, завдання, об'єкт та предмет дослідження; зазначено використані у роботі методи дослідження; обґрунтовано наукову новизну отриманих результатів та вказано особистий внесок дисертантки; визначено практичне значення отриманих результатів дисертаційного дослідження; зазначено апробацію результатів дослідження, публікації, а також структуру і обсяг роботи.

У **першому розділі «Теоретичні аспекти формування соціогуманітарного простору регіонів»** розглянуто понятійний контур соціогуманітарного простору регіону та визначено структурно-функціональну та просторово-регулюючу його компоненти (с. 40-47). Узагальнено підходи щодо визначення сутності понять «інфраструктура», «соціальна інфраструктура», «людиноцентризм» та розкрито авторське бачення щодо їх трактування (с. 47-67). Досліджено ретроспективні тенденції розвитку соціальної інфраструктури, визначено її вплив на формування колективного та індивідуального добробуту, а також виникнення концепції соціального капіталу (с. 67-85). Окреслено системно-синергійну парадигму розвитку соціальної інфраструктури як ключової складової регіональних господарських систем, розглянуто функції соціальної інфраструктури (с. 85-96).

У **другому розділі «Методологічні засади впливу соціальної інфраструктури на розвиток регіонального соціогуманітарного простору»** систематизовано закономірності трансформації соціогуманітарного простору регіону в умовах євроінтеграції, серед яких: еволюції просторового розвитку

соціальної інфраструктури в умовах трансформаційної економіки; людиноцентричної (соціальної) спрямованості розвитку соціальної інфраструктури регіону; раціонального розміщення інфраструктурних об'єктів; комплексного розміщення соціальної інфраструктури; пропорційного розміщення соціальної інфраструктури; територіального поділу праці; сталого розвитку інфраструктурного потенціалу соціогуманітарного простору; інфраструктурного розвитку соціогуманітарного простору регіону з урахуванням процесів глобалізації та євроінтеграції (с. 100-108). Сформовано систему методологічних принципів, котрі розподілено на загальнонаукові та специфічні. До останніх віднесено: інноваційності, синергійності, сталості, субсидіарності, адаптивності та доповнено авторськими принципами *континуальності* та *партисипаційності* (с. 109-118). Також дисертанткою запропоновано авторську методику оцінки впливу конкретних сфер соціальної інфраструктури регіональних господарських систем на функціонування соціогуманітарного простору регіону, котра сприяє окресленню векторів та розробленню механізмів забезпечення модернізації соціальної інфраструктури в умовах євроінтеграційних процесів (с. 117-133).

У третьому розділі **«Структурно-динамічні характеристики соціальної інфраструктури як ключового індикатора регіонального розвитку»** досліджено динаміку основних показників, що характеризують рівень розвитку освітньої та медичної компонент соціальної інфраструктури регіонів України як базису формування людського потенціалу (с. 136-169). Проаналізовано особливості просторового розвитку культурологічної компоненти соціальної інфраструктури, котра відіграє важливу роль у розбудові сильних та інклюзивних територіальних громад, формуванні їх ідентичності, творчості та внутрішньої єдності (с. 170-195). Розкрито праксеологічний вимір формування соціальної інфраструктури, що впливає на формування дієвого соціогуманітарного простору регіонів (с. 195-230). За результатами комплексної інтегральної оцінки усіх складових соціальної інфраструктури здійснено групування та рейтингування регіонів України як за

рівнем розвитку соціальної інфраструктури, так і за окремими її складовими (с. 232-242).

У четвертому розділі **«Європейський досвід модернізації соціальної інфраструктури в умовах децентралізації (на прикладі Республіки Польщі)»** проаналізовано стан розвитку освітньої, культурологічної та медичної сфер соціальної інфраструктури в межах соціогуманітарного простору воєводств Республіки Польщі (с. 248-292). Авторкою окреслено особливості функціонування та розвитку соціального підприємництва в деяких європейських країнах. Зазначено, що важливим завданням формування соціального підприємництва є реалізація послуг соціальної інфраструктури у сфері освіти та культури на локальному рівні (с. 292-322). У роботі досліджено організаційні засади публічно-приватного партнерства, а також розроблено модель публічно-приватного партнерства соціальної інфраструктури в рамках регіонального простору та матрицю оптимізації фінансування освітньої підсистеми соціальної інфраструктури, в основу якої покладено принципи партисипації територіальних громад і децентралізації влади (с. 323-344).

У п'ятому розділі **«Механізми забезпечення модернізації соціальної інфраструктури в умовах євроінтеграційних процесів»** дисертанткою висловлена авторська думка та досліджено погляди науковців щодо інституціональних засад розбудови нового соціогуманітарного простору регіональної економіки в сучасних умовах. Авторкою запропоновано та обгрунтовано дієвий інституціонально-правовий базис реформування державної регіональної політики України. Зазначено, що новий соціогуманітарний простір регіонів України формується в умовах децентралізованого управління, що полягає в передачі значної частини повноважень, ресурсів та відповідальності від виконавчої влади до органів територіального самоврядування (с. 349-358). Дисертанткою окреслено модернізаційну парадигму просторової організації соціальної інфраструктури господарських систем в сучасних умовах, у рамках якої розроблено просторову модель функціонування соціогуманітарного простору, котра залежить від

взаємозв'язку інфраструктурних закладів із обслуговуваним простором, а також від кількості та структури населення цього простору (с. 358-377). На основі детального аналізу європейського досвіду авторкою розроблені стратегічні засади модернізації соціальної інфраструктури в рамках соціогуманітарного простору регіонів України. Запропоновано управлінську модель модернізації соціогуманітарного простору на основі парадигми знаннєвої економіки (с. 378-397).

Аналіз структури і змісту роботи дозволяє зробити висновок про її завершеність, реалізацію поставлених дисертанткою завдань. Узагальнюючи актуальні теоретичні і практичні питання, дисертантка пропонує конкретні заходи щодо модернізації продуктивних сил з урахуванням особливостей децентралізації владних повноважень.

Основні наукові положення і рекомендації захищеної авторкою у 2014 році кандидатської дисертації при підготовці докторської роботи не використовувалися.

7. Відповідність дисертаційної роботи обраній спеціальності та профілю спеціалізованої вченої ради

Дисертація за своїм змістом відповідає спеціальності 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка, за якою спеціалізований вченій раді Д 79.051.01 надано право проводити захист дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук.

8. Ідентичність змісту автореферату і основних положень дисертації

Зміст автореферату відповідає основним положенням дисертаційного дослідження. Висновки та рекомендації, опубліковані в наукових працях і авторефераті, частково відрізняючись деталізацією викладу, у сутнісному відношенні ідентичні.

9. Недоліки та дискусійні питання дисертаційної роботи

Позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження, слід зазначити дискусійні положення і зауваження:

1. Враховуючи важливість територіальної організації соціальної інфраструктури регіонів України доцільним було б аналізуючи сучасний стан та тенденції її використання провести порівняльний аналіз не тільки з Республікою Польщі, а й з іншими країнами ЄС, враховуючи сучасні умови посилення процесів євроінтеграції.

2. При визначенні наукової новизни дисертаційного дослідження доцільно було б першою позицією досягнень вказати на управлінський концепт формування нової соціогуманітарної стратегії, що ґрунтуються на управлінській моделі модернізації соціальної інфраструктури.

3. Відзначаючи ґрунтовний підхід до дослідження освітньої інфраструктури регіонів України слід звернути увагу на те, що в умовах євроінтеграції варто було б розглянути показники активності наукових кадрів України у порівнянні з європейськими країнами (с. 136-155).

4. Робота значно виграла б, якщо б дисертантка, окреслюючи закономірності трансформації соціогуманітарного простору регіону більше уваги зосередила саме на модернізаційних аспектах, так як, на нашу думку, запропоновані закономірності притаманні класичному баченню розвитку соціогуманітарного простору регіону (с. 100-108).

5. Беручи до уваги тему, мету, новизну дисертаційного дослідження, слід було б додати авторське бачення щодо визначення категорії «регіональні господарські системи», а тільки підходи деяких вітчизняних науковців (с. 91-92).

6. Дискусійним і таким, що потребує додаткового обґрунтування є виокремлення авторкою в методиці оцінки соціальної інфраструктури у складі соціогуманітарного простору регіону трьох сфер (компонентів), котрі характеризують рівень розвитку соціальної інфраструктури (освітньої, культурологічної та медичної), оскільки у підрозділі 1.1 авторка виділяє п'ять підсистем (культурологічна, освітня, медична, спортивно-фізкультурна та інформаційна) (с. 45-46; 124).

7. У підрозділі 4.3 авторкою запропонована модель публічно-приватного партнерства соціальної інфраструктури в рамках регіонального простору, але,

7. на наше переконання, недостатньо уваги приділено узгодженню інтересів держави, бізнесу та інститутів громадянського суспільства у реалізації проєктів соціальної інфраструктури (рис.4.15, с. 331).

Втім, наведені дискусійні положення та зауваження в цілому не знижують загальної позитивної оцінки дисертації й можуть бути предметом наукової дискусії під час захисту дисертаційної роботи.

10. Загальний висновок

Дисертаційна робота Ревко Альони Миколаївни є цілісним, самостійним і завершеним науковим дослідженням, відзначається новими підходами до виконання наукових завдань, котрі полягають у розробці теоретико-методологічних положень та наданні практичних рекомендацій щодо впливу модернізації соціогуманітарного простору на розвиток регіональних господарських систем.

Зміст і оформлення дисертації відповідає вимогам пп. 9, 10, 12, 13 та 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 (зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 та № 1159 від 30.12.2015 р.), що висуваються до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора наук, а її авторка – Ревко Альона Миколаївна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка.

Офіційний опонент:

доктор економічних наук, професор,
головний науковий співробітник
відділу досліджень людського розвитку
Інституту демографії та соціальних
досліджень імені М. В. Птухи
Національної академії наук України

В. М. Новіков

